ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԵՊՀ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ՊՐՈՖԵՍՈՐԱԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

2(2) 2018

Երևան - 2019

Հրատարակության է երաշխավորել
ԵՊՀ գիտական խորհուրդը

Գլխավոր խմբագիր՝
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ. Ս. Ղազինյան

Գլխավոր խմբագրի տեղակալներ՝
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Մ. Հայկյանց
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Կ. Ա. Գևորգյան
Խմբագրակազմ՝
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբուզյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ս. Ա. Դիլբանդյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Վ. Հովհաննիսյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Վ. Ստեփանյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյան
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Վ. Ն. Այվազյան

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
Երևանի պետական
համալսարան

Խմբագրության հասցեն՝ ՀՀ,
0025, Երևան, Ալեք
Մանուկյան 1, ԵՊՀ
իրավագիտության
ֆակուլտետ:
Հեռ.՝ (060) 71-02-43

Էլ. կայք՝ publications.ysu.am
publishing.ysu.am

Խմբագրությունը կարող է
հրապարակել նյութեր՝
համամիտ չլինելով
հեղինակների
տեսակետներին:

e-mail: law@ysu.am
Տպագրական 29 մամուլ:

Տպաքանակը՝ 100
Հանձնված է շարվածքի՝
15.01.2019
Հանձնված է տպագրության՝
02.05.2019

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Արթուր Վաղարշյան
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ..... 7
Ալվարդ Ալեքսանյան
ԳԱՐԵԳԻՆ ՆԺԴԵՀԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՅԱՑՔՆԵՐԸ .. 17
Կարեն Ամիրյան
ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 29
Հայկ Մարտիրոսյան
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ... 41
Վիկտորյա Օհանյան
ՑԱՆԿԱԼԻ ՎԱՐՔԱԳԾԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԽԹԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ. ՓԱՓՈՒԿ ՈՒՂՂՈՐԴՄԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ (NUDGE THEORY) ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ..... 49
Վարդան Այվազյան
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ 65
Անահիտ Մանասյան
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՃԱԽԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐԴԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 79

Սամվել Մուրադյան
ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ 93
Գևորգ Դանիելյան
ԵՐԵԽԱՅԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ 111
Կարեն Հակոբյան
ՊԱՏՇԱՃ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՐԺԵՔԸ 129
Հասմիկ Ենգոյան
ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՄԱՐՄՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ՎԵՐԱՀՍԿՎՈՂ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԳԾՈՎ ԺԱՄԿԵՏԱՆՑ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՆՈՒՄՆԵՐԻՆ ՄԱՄՆԱԿՑԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻՑ ԶՐԿԵԼՈՒ ՀԻՄՔ 141
Սայադ Բաղալյան
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՄՐԱԳՐՈՒՄԸ ԵՎ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ 150
Արսեն Հովհաննիսյան
ՀԱԿԱՄԱՐՑԱԿՑԱՅԻՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐԳԵԼՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 162
Արմենուհի Չիֆլիկյան
ՎԻՐԱՎՈՐԱՆՔԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ 176
Սոնա Թևանյան
ԷԼԵԿՏՐԱԷՆԵՐԳԻԱՆ ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՕԲՅԵԿՏ 190
Վահե Հովհաննիսյան
ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՈՂՋԱՄԻՏ ԺԱՄԿԵՏՈՒՄ ԳՈՐԾԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԽԱԽՏՄԱՆ ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ԵՎ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՐԳ 203

Սերգեյ Մեղրյան
ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ (ԳՈՐԾՈՂ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ) 216
Аида Искоян
ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ РАСТИТЕЛЬНОГО МИРА СЕНОКОСОВ И ПАСТБИЩ 238
Տիգրան Մարկոսյան
ՀԱՅՑԱՅԻՆ ՎԱՂԵՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 250
Օլիմպիա Գեղամյան
ՈՌՈԳՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՄԱՍՆԱԿՑԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆ ՈՒ ԱՌԿԱ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ ... 262
Հեղինե Գրիգորյան
ՋՐՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԹՈՒՅԼՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ՀՀ-ՈՒՄ. ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ 276
Տիգրան Խաչիկյան
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԻՐԱՎԱՉԱՓՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ ԳՈՐԾԻ ՓԱՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԻ Ի ՊԱՇՏՈՆԵ ՊԱՐԶՄԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔԻ ԻՐԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 292
Աշխեն Ղարսլյան
ՎՃՌԱԲԵԿ ԲՈՂՈՔԱՐԿՄԱՆ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 302
Աննա Մարգարյան
ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՆՉԱՓԱՀԱՍԻ ՀԱՆՑԱՎՈՐ ԿԱՄ ՇԵՂՎՈՂ ՎԱՐՔԱԳԾԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ 320

Աննա Վարդապետյան
ԲԼԱՆԿԵՏԱՅԻՆ ՆՈՐՄԵՐՈՎ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ..... 335
Ժենյա Ստեփանյան
ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՌԵՑԻԴԻՎԻ ԵՎ ԴԱՏՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ 352
Գոհար Հակոբյան
ԸՆՏԱՆԻՔՈՒՄ ԲՌՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԿԱՆԱՆՑ ԴԵՄ ԲՌՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 370
Սամվել Դիլբանդյան
ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՀՐԱՊԱՐԱԿՄԱՆ ԱՆԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ 386
Սերգեյ Մարաբյան
ՀԵՏԱԽՈՒԶՄԱՆ ՄԵՋ ԳՏՆՎՈՂ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻՆ ՁԵՐԲԱԿԱԼԵԼԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀԵՌԱԿԱ (ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՄԲ) ԿԱԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ (ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԻ, ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)..... 396
Վահե Ենգիբարյան
ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ 415
Նելլի Աղաբաբյան
ԱՆՉԱՓԱՀԱՍ ՏՈՒԺՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՇԱՀԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ 430
Արման Սարգսյան
ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱՆՈՐՄԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ 454

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Արթուր Վաղարշյան
ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Հայաստանի առաջին հանրապետության 100-ամյակի առիթով նկարագրական-փաստագրական շատ հրապարակումներ եղան: Եղան նաև ելույթներ, որոնք ամեն ինչ չափում ու հաշվարկում էին փողով ու դրանից ելնելով՝ հարձակում գործում Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցու վրա, բացասական գնահատում նրա դերակատարությունը պատմության ընթացքում: Այս կապակցությամբ նպատակահարմար ենք գտնում անդրադառնալ XX դարասկզբին հայոց պետականության հիմնադրման նախադրյալներին, այսինքն՝ գործոններին, որոնք պայմանավորեցին ազգային պետության հիմնադրումն ու կայացումը:

Հայագիտության մեջ տարածված հիմնական տեսակետը Հայաստանի անկախացումը և պետության հիմնադրումը կապում է միայն երկու գործոնի հետ՝ ա) Առաջին համաշխարհային պատերազմը և ռուսական հեղափոխությունները, բ) 1918 թ. մայիսյան հերոսական պայքարը[1]:

Ակնհայտ է, որ պատմագիտական տեսանկյունից հարցի բովանդակությունն էապես նեղացվում է: Փորձենք պետականագիտության դիրքերից վեր հանել հայոց պետության հիմնադրման օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններն ու նախադրյալները և ցույց տալ, որ այդ գործընթացը և համապատասխան նախադրյալների ստեղծումը հայ ժողովրդի պատմության հազարամյակներ տևող զարգացումների հետևանք են:

---

[1] Այդ մասին տե՛ս Հայոց պատմություն/ Խմբ. խորհուրդ՝ Վ. Բարխուդարյան և ուրիշներ, -Եր.: «Զանգակ-97», 2010, Հ. 4, Գիրք I, Նորագույն ժամանակաշրջան (1918-1945 թթ.)/ Խմբագրակազմ՝ Վ. Ղազախեցյան և ուրիշներ, էջ 18, Հայոց պատմություն: Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը, պրոֆ. Հր. Ռ. Սիմոնյանի խմբագրությամբ, -Եր., 2012, էջ 521-522:

Որպեսզի վեր հանենք, թե որոնք են Առաջին Հանրապետության հիմնադրման նախադրյալները, պետք է հասկանանք, թե ինչ է պետությունը: Պետության դասական, համառոտ բնութագիրը ենթադրում է երեք համակարգային տարր՝ տարածք, բնակչություն, կառավարման ապարատ:

«Պետությունը կատեգորիա է, որի միջոցով նշվում է ինստիտուտների, մարմինների և կանոնների հատուկ (մասնագիտացված) համակարգը, որը բնակչությունից առանձնացված, իշխանության, կառավարման և կարգուկանոնի ապահովման կազմակերպություն է: Այն պետք է օժտված լինի հետևյալ բնութագրերով՝ ա) ինքնիշխանություն (ինքնավարություն), բ) գերակայություն, լեգիտիմություն և իրական իշխանություն որոշակի տարածքի և անձանց շրջանակում, գ) հնարավորությամբ հարկադրել իր պահանջների կատարումը, ինչպես նաև փոխել հարաբերությունները և նորմերը»: Պետության այս բնորոշման հեղինակը Ե. Գրինինն է[1]: Մեկ այլ տեսաբան՝ Ի. Հոմերովը, պետությունը համարում է «տարածքային, լեգալ, իրավասուբյեկտ, ինքնիշխան, հրապարակային, համընդհանուր կազմակերպություն»[2]:

Պետությունը որպես կառավարման ապարատ (կառուցակարգ) օժտված է հրապարակային քաղաքական իշխանությամբ, որն ունի մի քանի ձևականացված հատկանիշներ՝

ա) հրապարակային քաղաքական իշխանությունը միավորում է իշխանության **հպատակներին** (ժողովրդին, երկրի բնակչությանը) **տարածքային հատկանիշով**, ստեղծում է ենթարկվածների տարածքային կազմակերպություն, քաղաքական ասոցիացիա՝ միավորված հանրային-իշխանական հարաբերություններով ու ինստիտուտներով,

բ) հրապարակային քաղաքական իշխանությունն իրականացվում է հատուկ ապարատի կողմից, որը չի համընկնում հասարակության բոլոր անդամների հետ, գոյություն ունի հարկերի շնորհիվ:

---

[1] Տե՛ս **Гринин Л.Е.,** Государство и исторический процесс: Эпоха формирования государства: Общий контекст социальной эволюции при образовании государства. Изд. 2-ое, прераб. и доп., М., Изд. ЛКИ, 2011, էջ 24:

[2] Տե՛ս **Гомеров И.Н.,** Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура,М., 2002, էջ 487:

Այդ ապարատը կառավարում է հասարակությունը հարկադրանքի, ընդհուպ բռնության միջոցով,

գ) հրապարակային քաղաքական իշխանությունն օժտված է ինքնիշխանությամբ և օրենսդրման մենաշնորհով[1]:

Ինչպես նկատում ենք, բոլոր տեսաբանները հատկապես շեշտադրում են պետության վերը նշված երեք համակարգային տարրերը: Տարածքը և բնակչությունը պետության հիմնադրման բնական նախադրյալներն են[2]: Պետությունը պետք է ունենա երկրագնդի ցամաքի որևէ մաս, որտեղ կարող է հռչակվել, հիմնադրվել և, ի վերջո, հաստատել իր գերիշխանությունը: Գերիշխանության հասնելու միջոցը կառավարման կազմակերպական կառույցն է, իսկ օբյեկտը՝ աշխարհագրական տարածքն ու այնտեղ ապրող բնակչությունը: Հետևաբար, հպատակ բնակչությունը պետության առաջացման, հիմնադրման, նրա ինքնիշխանության հաստատման բնապատմական, սոցիալական անհրաժեշտ հիմքն է:

Հայ ժողովրդի դեպքում խոսքը կարող էր գնալ ազգային-հայկական պետության հիմնադրման մասին, իսկ դա նշանակում էր, որ բնակչության հիմնական մասը պետք է իր ինքնագիտակցությամբ իրեն համարեր հայ, արդյունքում դրսևորեր քաղաքական համաժողովրդական կամք՝ ունենալու ազգային պետություն: Հակառակ դեպքում, այսինքն՝ եթե չկար սոցիալական հիմքը, ազգային պետության հիմնադրումը մնում էր հարցական, իսկ մեր օրերում այդ գործոնը կարող է հարցականի տակ դնել առկա պետության գոյությունը:

Հայոց պետության վերածննդի առաջնային նախադրյալը, հիմքն էթնիկ իմաստով ազգն էր: Այս տեսանկյունից պատմական տարօրինակությունը, զարմանահրաշ օրինաչափությունն այն էր, որ հայ ժողովուրդը, որի հայրենիքը բզկտված ու բաժանված էր տարբեր քաղաքակրթություններին պատկանող մի քանի պետությունների միջև, լինելով սփռված երկրագնդի և հայոց աշխարհի տարբեր մասերում, այսինքն՝ չլինելով համախմբված, չլինելով

---

[1] Տե՛ս Проблемы общей теории права и государства. Под общ. ред. В.С. Нерсесянца, М., 1999, էջ 83:

[2] Տե՛ս **Վաղարշյան Ա.,** Պետության և իրավունքի տեսություն-1: Դասախոսություններ /ԵՊՀ, Եր., Հեղինակային հրատարակություն, 2016, էջ 66-70:

միասնական տարածքային, քաղաքական ու տնտեսական ընդհանրություն, XIX դարում կարողացավ դառնալ ազգ՝ ընդհանրություն, որին բնորոշ էին միասնական էթնիկ ինքնագիտակցությունը, լեզուն, մշակույթը, կրոնը և այլն:

Այնպես որ՝ պետութենագիտության տեսանկյունից հայոց պետության վերածննդի, հիմնադրման նախադրյալներն ու պատճառներն էին ոչ միայն Առաջին աշխարհամարտը, ռուսական հեղափոխությունը, Մայիսյան հերոսամարտերը, այլ նաև սոցիալական նախադրյալը, առաջին հերթին՝ հայոց ազգի ձևավորումը, իսկ այնուհետև՝ նրա հատված առ հատված կենտրոնացումն Արևելյան Հայաստանում: Այս նախադրյալներից հայ ազգի կազմավորման գործում գլխավոր դերակատարը Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցին էր և հայոց հավատքը: Ազգությամբ հայ բնակչության կենտրոնացման համար պարտական ենք Ռուսական կայսրությանն ու Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցուն, նրանց վարած քաղաքականությանը, որովհետև նրանք են իրականացրել հայահավաքությունը կամ նպաստել դրան[1]:

Այսպիսով, մեր կարծիքով, որպեսզի ցամաքային տարածքի որևէ հատվածում գտնվող բնակչությունը կարողանա հռչակել ազգային պետություն, ապա դրա համար անհրաժեշտ են մի շարք ներքին և արտաքին նախադրյալներ, մասնավորապես՝

ա) ազգային մշակութային-կրթական,

բ) կրոնական-ազգային,

գ) ազգային քաղաքական ինքնակազմակերպում,

դ) ռազմական-պաշտպանական,

ե) արտաքին-քաղաքական:

Միայն այս բոլոր նախադրյալների ու գործոնների համակցության մեջ էր հնարավոր ստեղծել ազգային պետություն և ապահովել ազգի հետագա երաշխավորված հարատևումը:

---

[1] Այդ վերաբնակեցումը սկսվեց Արևելյան Հայաստանի՝ Ռուսաստանին միանալուց անմիջապես հետո՝ Պարսկաստանից մոտ 45 հազար մարդ, Արևմտյան Հայաստանից մոտ 80 հազար մարդ և այդպես շարունակ (տե՛ս Հայոց պատմություն/ Խմբ. խորհուրդ՝ Վ. Բարխուդարյան և ուրիշներ, Եր., «Զանգակ-97», 2010, Հ. 3, Գիրք I, Նոր ժամանակաշրջան (XVII դարի կես - XIX դարի վերջ)/ Խմբագրակազմ՝ Ա. Մելքոնյան և ուրիշներ, էջ 214-220, 254-261):

Պետականության հիմնադրման ազգային մշակութային-կրթական նախադրյալը: Ազգային պետության ինչպես հիմնադրումը, այնպես էլ գոյությունը սերտ կապի մեջ են մշակույթի ու կրթության հետ: Ազգային մշակութային-կրթական նախադրյալի հիմքերը դրվեցին հայոց գրերի, հայ գրականության ստեղծմամբ, շարունակվեցին միջնադարյան վանական համալսարաններում և բուռն զարգացում ապրեցին XIX դարում, առաջին հերթին՝ հայ ծխական հոգևոր դպրոցներում, իսկ այնուհետև՝ աշխարհիկ կրթական կազմակերպություններում: Այս նախադրյալի պատմությունը հայագիտության մեջ բավականին լավ ուսումնասիրված է, որի պատճառով մանրամասներ չենք թվարկում[1]: Ուզում ենք փաստել, որ թվարկված կառույցները խթանեցին հայ մշակույթի և արվեստի բոլոր ոլորտների բուռն զարգացումը, առանց որի չի կարող լինել կամ կայանալ որևէ ազգ: Անհերքելի փաստ է, որ այդ գործընթացում կարևոր դերակատարություն ուներ Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցին:

Մշակույթը և ազգային կրթությունն այնքան կարևոր դեր ունեն պետության հիմնադրման հարցում, որ այն ժողովուրդները, որոնք չունեին դրանք XX դարի սկզբին, չկարողացան ունենալ իրենց պետությունը: Օրինակ կարող են ծառայել Ռուսական կայսրության բազմաթիվ ժողովուրդներ, հենց թեկուզ ներկայիս Ադրբեջանի տարածքի աղվանական կոչված բազմաթիվ ժողովուրդները, որոնք չկարողացան անել դա, իսկ այնուհետև ուծվեցին:

Պետականության հիմնադրման կրոնական-ազգային նախադրյալը: Կրոնն ընդհանրապես ժողովրդի և (կամ) ազգի կայացման, իսկ որոշակի դեպքերում նաև պետության ստեղծման գործում էական դերակատարություն ունի, օրինակ՝ Արաբական Խալիֆայության կազմավորման հիմնական գործոնը մահմեդականությունն էր: Բայց որոշակի իրավիճակներում կրոնը կարող է խոչընդոտել, արգելակել ինչ-որ ժողովրդի պետության կազմավորումը ու կայացումը: Որպես օրինակ բերենք քրդերին, որոնց մահմեդական ամբողջատիրական կրոնամշակութային գործոնը խեղդեց, չեզոքաց-

[1] Հայ դպրոցի ու կրթության պատմական զարգացման մասին սկսած 17-րդ դարից տե՛ս Հայոց պատմություն: Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը, պրոֆ. Հր. Ռ. Սիմոնյանի խմբագրությամբ, Եր., 2012, էջեր 188-189, 288-289, 474-481:

րեց: Արդյունքում քանակով լինելով հայերից շատ ավելի, ինչպես նաև Փոքր Ասիայի որոշ հատվածներում համահավաք ապրող՝ քրդերը չկարողացան հիմնել իրենց պետությունը և մինչև հիմա էլ չեն կարողանում:

Մեր դեպքում ազգային-քրիստոնեական հավատքը նպաստեց հայ մարդու ինքնագիտակցության ձևավորմանը, արդյունքում դրանով նպաստեց նաև պետականության կայացմանը, առաջին հերթին՝ գաղափարական առումով, իսկ այնուհետև՝ կազմակերպականորեն, այսինքն՝ պետականակերտությանը զանգվածների մասնակցությամբ կամ դրան նպաստելով:

Ազգային քաղաքական ինքնակազմակերպումը՝ որպես պետականության հիմնադրման նախադրյալ: Միայն մշակութային, ազգային գաղափարական հիմքերը բավարար չեն պետության ստեղծման համար: Դրա համար անհրաժեշտ են ժողովրդի կամ ազգի կազմակերպում և առաջնորդություն: Այս նախադրյալը կարելի է անվանել ազգային-քաղաքական ինքնակազմակերպում: Դրա կազմակերպական ձևն ազգային քաղաքական կուսակցություններն էին, որոնք ձևավորվեցին XIX դարի երկրորդ կեսին Արևմտյան, իսկ այնուհետև՝ Արևելյան Հայաստանում: Դրանցից ոմանք ինքնուրույն ազգային էին, մյուսները՝ համառուսական կուսակցությունների սեկցիաներ[1]: Հենց այդ քաղաքական ուժերն էին առաջնորդում հայ ժողովրդին, նրանք 1917 թ. հոկտեմբերին կազմակերպեցին Արևելյան Հայաստանի Հայոց ազգային համախորհրդակցության ընտրությունները, ձևավորեցին Թիֆլիսի Հայոց ազգային կենտրոնական խորհուրդը, տեղական ազգային խորհուրդները[2]:

---

[1] Հայ ազգային խմբակների ու կազմակերպությունների, ազգային կուսակցությունների ձևավորման ու գործունեության պատմությունը տե՛ս Հայոց պատմություն: Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը, պրոֆ. Հր. Ռ. Սիմոնյանի խմբագրությամբ, Եր., 2012, էջ 354-394:

[2] Առաջին Հանրապետության հիմնադրման քաղաքական իրավական գործընթացի, կառավարման համակարգի ձևավորման կազմակերպական-իրավական նախադրյալների, Հայոց ազգային համախորհրդակցության, Ազգային ժողովի, Ազգային խորհուրդների մասին տե՛ս Վաղարշյան Ա. Գ. Հայաստանի առաջին հանրապետության օրենսդիր իշխանության համակարգը (1918-1920 թթ.) /Ա. Գ. Վաղարշյան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 18-32:

Քաղաքական ուժերի դերակատարությունը պետության հիմնադրման գործընթացում շատ էական էր: Անիշխանության ու քաոսի պայմաններում նրանք կարողացան արտահայտել ազգի կամքն ու իղձերը, կազմակերպել ժողովրդին, իրականացնել պետականակերտությունը, ստանձնել նրա ղեկը: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ ազգային քաղաքական ուժերի ու խմբերի ձևավորման առաջին և հիմնական նախադրյալն ազգային կրթական համակարգն էր, որը «թողարկում» էր գրագետ, կրթված հայեր: Եթե չլինեին ազգային ոգով կրթված հայերը, չէին լինի նաև հայ ազատագրական խմբակներն ու քաղաքական կուսակցությունները: Հետևաբար, քաղաքական նախադրյալի հիմքում ևս ընկած էին հայկական մշակույթն ու կրթությունը:

Պետականության հիմնադրման ռազմական-պաշտպանական նախադրյալը: Այս նախադրյալը սերտորեն կապված է քաղաքական-կազմակերպական նախադրյալի հետ: Ռազմապաշտպանական համակարգի կազմակերպական հիմքերը հայ կամավորական գնդերն ու հայդուկական խմբերն էին[1]: Դրանց հավաքագրման հիմնական գործոնն ազգային հայրենասիրական նվիրյալությունը, ազատագրական ոգին ու նկրտումներն էին, իսկ սրանց հիմքում նորից ու նորից ընկած էր կամավորականների ազգային-մշակութային, նվիրական հոգեմտակերպը:

Եթե հայոց պետության կառույցը պետք է նոր ստեղծվեր, Քաջազնունու խոսքերով ասած՝ զրոյից, ապա հայկական բանակը, դեռևս պետությունը չհիմնադրած, արդեն առկա իրողություն և փաստ էր: Պատկերացրեք, թե ինչպիսին կլիներ Հայաստանի և հայ ժողովրդի ճակատագիրը, եթե ռազմաճակատում 1918 թ. չլինեին հայկական գնդերը: Տարբերությունն Առաջին և Երրորդ Հանրապետությունների միջև այն է, որ 1918 թ. պետության կառուցակարգի տարրերից գրեթե ոչինչ չունեինք՝ բացի բանակից, իսկ 1990 թ. առկա էին պետության կառուցակարգի գրեթե բոլոր տարրերը՝ բացի բանակից:

Պետականության հիմնադրման արտաքին-քաղաքական նախադրյալը: Այս նախադրյալը Հին աշխարհում որևէ նշանակություն

---

[1] Հայ հայդուկական խմբերի ու կամավորական գնդերի մասին տե՛ս Հայոց պատմություն: Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը, պրոֆ. Հր. Ռ. Սիմոնյանի խմբագրությամբ, Եր., 2012, էջ 421-434, 463-473:

չուներ պետության կազմավորման կամ առաջացման գործում: Սակայն նոր և նորագույն դարաշրջանում այն դարձավ պետության հիմնադրման էական գործոն: Բայց միևնույն է, այն որոշակի իրավիճակներում ընդամենը նպաստող գործոն է, քանզի եթե ազգը չունի պետականության հիմնադրման մնացած նախադրյալները, ապա ոչ մի արտաքին-քաղաքական իրավիճակ չի կարող կերտել ազգային պետություն: Միայն վերը թվարկված բոլոր նախադրյալների առկայության դեպքում, եթե կան արտաքին քաղաքական նպաստավոր պայմաններ, ապա օտարի տիրապետության տակ գտնվող ազգը կարող է իրեն հռչակել անկախ և համապատասխան իրավիճակում ճանաչվել միջազգային հանրության կողմից: Օրինակ՝ ԽՍՀՄ փլուզման պայմաններում արտաքին քաղաքական նախադրյալներ ստեղծվեցին Հայաստանի անկախության համար: Գործընթացի շարունակությունը բերեց ՀՀ միջազգային ճանաչմանը: Նույն գործոնները դեր խաղացին Արցախի Հանրապետության կայացման համար: Սակայն բոլոր նախադրյալներից այստեղ առաջնային դարձավ ռազմական-պաշտպանականը: Պետությունն ստեղծված է, սակայն դրա միջազգային ճանաչումը չկա: Չճանաչված Արցախի Հանրապետության գոյության արտաքին-քաղաքական երաշխիքը Հայաստանի Հանրապետությունն է: Բայց պետք է նկատի ունենալ, որ միևնույն ժամանակ Արցախի Հանրապետության ներքին կայացումը, պաշտպանունակությունը ևս երաշխիք են ապագայում միջազգային ճանաչման հասնելու համար: Եթե Առաջին Հանրապետությունը չճանաչվեր միջազգայնորեն, որը, ի միջի այլոց, անցել է մի քանի փուլեր, ապա նորաստեղծ պետությունը կզրկվեր գոյության արտաքին նպաստավոր պայմաններից: Ի վերջո, այն կործանվեց հիմնականում ոչ բարենպաստ արտաքին քաղաքական գործոնների հետևանքով:

Պետության հիմնադրման տնտեսական նախադրյալի մասին: Պետության հիմնադրման վերը թվարկված նախադրյալների մեջ չկա տնտեսականը, որովհետև տնտեսական գործոնը կամ պատճառը էական էր միայն պետության առաջացման վաղնջական, սկզբնական, բայց ոչ նոր և նորագույն շրջանում: Տնտեսականն էական գործոն է դառնում պետության գոյության ընթացքում, որովհետև դրա կենսագործունեության նյութական հիմքը բյուջեն է: Իսկ արդեն արդի աշխարհում տնտեսական գործոնն այդքան էլ էական չէ պետություն հռչակելու համար: Համենայն դեպս մեր դեպքում

այդպես է եղել: Որպես օրինակ՝ կարող ենք բերել հրեաներին, որոնք արդեն մի քանի հարյուրամյակ գտնվում էին աշխարհի ֆինանսատնտեսական բարձունքներում, սակայն ազգային պետությունը հիմնադրեցին միայն XX դարի երկրորդ կեսին, այն էլ համաշխարհային հանրության բարի կամքով ու էական օժանդակությամբ: Այսպիսով՝ տնտեսական նախադրյալը և փողն էական գործոն են դառնում ոչ թե պետության հիմնադրման կամ հռչակման պահին, այլ դրանից հետո՝ պետության կայացման գործընթացում:

Հայ ժողովրդի պատմության փորձից քաղվելիք դասը պետության հիմնադրման հարցում կարող ենք ձևակերպել հետևյալ կերպ. պետության հիմնադրման համար անհրաժեշտ են մի շարք փոխկապված, ամբողջական համալիր կազմող գործոններ ու նախադրյալներ: Հենց այդ նախադրյալների ու գործոնների ուժով էր, որ հայերն Անդրկովկասում դարձել էին էական տարր, որի հետ հաշվի էին նստում այլ ազգերը, արտաքին ուժերը, այդ թվում նաև մեր թշնամիները: Հայերը XX դարասկզբին իրականացրին իրենց «ազատասեր նախնիների սուրբ պատգամը» և պետությունը կերտեցին ոչ թե տնտեսությամբ ու փողով կամ դրանց շնորհիվ, այլ ազգային ինքնագիտակցության կարևոր տարրերով՝ ազգային մշակույթով ու կրոնով: Հայաստանի առաջին հանրապետության հիմնադրման նախադրյալների մեծ մասի հիմքում ընկած են մշակութային գործոնները: Իսկ մշակույթի ստեղծման բազմադարյան գործընթացում էական դերակատարություն են ունեցել ազգային կառույցները, առաջին հերթին՝ Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցին:

ПРЕДПОСЫЛКИ УЧРЕЖДЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

Артур Вагаршян
Заведующий кафедрой теории и истории государства и права ЕГУ, доктор юридических наук, профессор

В данной статье на основе уроков истории армянского народа делается заключение о том, что для учреждения национального государства необходимы взаимосвязанные, образующие целостный комплекс факторов и предпосылок. В силу именно культурных дости-

жений армянский народ стал влиятельным фактором в Закавказье, и в начале XX века воплотил в жизнь «святой завет своих свободолюбивых предков» – учреждение своей государственности. В статье рассматривается тот факт, что в основе почти всех предпосылок учреждения Первой Республики Армения лежат национально-культурные факторы, а в многовековом процессе формирования армянской христианской культуры существенную роль сыграла Армянская Апостольская Святая Церковь.

PREREQUISITES FOR ESTABLISHMENT OF NATIONAL STATEHOOD

Artur Vagharsyan
Head of Chair of Theory and History of State and Law
YSU, Doctor of Law, Professor

Based on the lessons of the history of the Armenian people, the author concludes that for the establishment of a National State, a comprehensive set of interrelated factors and prerequisites are needed. By virtue of cultural achievements, the Armenian people became an influential factor in the Transcaucasus, and at the beginning of the twentieth century brought to life the "holy covenant of the freedom-loving ancestors", i.e. the establishment of own statehood. Almost all the prerequisites for establishment of the First Republic of Armenia are based on national cultural factors, and the Armenian Apostolic Holy Church played an essential role in the centuries-old process of creating Armenian Christian culture.

Բանալի բառեր – *պետություն, հիմնադրում, նախադրյալ, սոցիալական հիմք, ինքնագիտակցություն, մշակույթ, կրթություն, եկեղեցի, նվիրյալություն, հոգեմտակերպ, տնտեսություն:*

Ключевые слова: *государство, учреждение, предпосылка, социальная основа, самосознание, культура, образование, церковь, служение, менталитет, экономика.*

Keywords: *State, establishment, prerequisite, social basis, self-consciousness, culture, education, church, nnation's servant, mentality, economy.*